

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם

הרב אלחנן פנוש

השראת שכינה במקדש במשנת ה"שפת אמת"

בפרשת תרומה, בתחילת הציווי על עריכת מגבית לצורך הקמת המשכן, מגדירה התורה את המטרה שבדבר: "ושכנתי בתוכם". כלומר, לא רק מקום לעבודת קרבנות (כפי שלהבדיל, קיימים "מקדשים" לצורך זה בדתות השונות), גם לא רק מקום המסוגל לקבלת תפילות, כפי ששלמה המלך הדגיש בעת חנוכת ביהמ"ק (מלכים א, ח). כל אלו הם רק חלקים מממהות הרבה יותר רחבה ועמוקה, הכלולה בהגדרה "השראת השכינה".

על משמעותה של השראת השכינה בביהמ"ק והשפעתה על עם ישראל והעולם כולו עמדו חכמי ישראל לדורותיהם, והדברים לעיתים עמוקים ונעלמים מבינתנו. גם בדברי ה"שפת אמת" המיוסדים על פרשיות השבוע והמועדים, מצויים במקומות רבים בירורים עמוקים בעניין זה. מעיון בלקט חלקי מדבריו המובא להלן, נוכל לקבל מושג כלשהו על משמעות עניין מופלא זה, ע"י כך נבין יותר מה חסרנו, ונרבה תפילה ותחנונים ביתר שאת שיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו.

כידוע, הקב"ה העלים את קדושתו בעוה"ז, כדי שלאדם תהיה בחירה להתחזק באמונה בכוחות עצמו. מאידך, ניתנו גם אמצעים של גילוי הקדושה, וזאת בשלושת התחומים המכונים: "עולם", "שנה" ו"נפש". היינו, במקומות מסויימים (ביהמ"ק), בזמנים מסויימים (שבתות ומועדים) ובאנשים נעלים (נביאים, צדיקים וכד').

לעתיד לבוא, כאשר יגיע העולם לתיקונו, תתגלה הקדושה בעולם כולו, ומלאה הארץ דעה את ה'. בעבר, במעמד הר סיני, הייתה תופעה כזו. עם ישראל הגיע לדרגה עליונה וזכה להשראת השכינה בתוכו ממש, ולולי שחטא ונפל ממדרגתו, היה מצב זה מתמיד גם ללא בית מקדש. וכך מנסח זאת השפ"א:

...שהיו מוכנים להיות השראת השכינה באדם בלי שום אמצעות... ואחר החטא הוצרך להיות 'ועשו לי מקדש' ועל ידי זה 'ושכנתי בתוכם'.
(פר' תרומה שנה תרמח)

גם בדברי הרמב"ן מבואר, שהמשכן הוקם כדי להמשיך את אותה התגלות אלוקית שהייתה במעמד הר סיני: "וסוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר..." (שמות כה, א).

הקדושה שמתגלית במקום, בביהמ"ק, מטרתה "דו סטרית": לרומם את העולם השפל והגשמי ולקשר אותו עם הקדושה העליונה, שורש כל הנמצאים, ומאידך, להשפיע שפע ברכה מעולמות עליונים דרך מקום זה - לעולם כולו. והא בהא תליא:

...לכן בעבודת הכהן במקדש, שמקרב ומדבק התחתונים להשורש - אז נמצא מקום לקבל הברכה, ולכן הכהנים שלוחי דין ודרחמנא: דין - לקרב אותנו לאבינו שבשמים, ודרחמנא - למשוך רחמים וברכה לבני ישראל...
(פר' נשא שנה תרנו)

רעיון זה, שע"י העבודה בביהמ"ק הייתה התרוממות ותיקון לכל העולם הגשמי, מבואר גם בדברי חז"ל בכמה מקומות. במיוחד יש לציין את המדרש המצוטט בפירושו של רבינו בחיי (על ויקרא ב, ג):

...וכן אמרו במדרש מים התחתונים נקראו מים בוכים... כי בשעה שחלק הקב"ה את המים... אמרו או לנו שלא זכינו לעלות למעלה להיות קרובים ליוצרנו... אמר להם הקב"ה... עתידין אתם ליקרב על גבי המזבח במלח וניסוך המים.

בדברי השפ"א הדברים מודגשים ומבוארים פעמים רבות:

...שזה היה כל עבודת הקרבנות - לקרב התחתונים לעליונים... בעבודת הכהן בביהמ"ק - עי"ז נתקן מעשה בראשית ממש...
(פר' תצוה שנים תרמו-ז)

בעניין "תיקון מעשה בראשית", מוסיף ומבאר השפ"א בפר' "פקודי" (שנה תרנא) על הפסוק "וכבוד ה' מלא את המשכן" ומקשה, הרי כתוב "מלא כל הארץ כבוד", אלא שהכוונה היא - "מלא את המשכן" - באמצעות המשכן נגלה כבוד ה' בעולם כולו וזהו תיקונו של העולם:

...ואיתא במדרש כי המשכן היה תיקון כל מעשה בראשית... ואז נעקר תהו ובוהו ותערובות טוב ורע שנעשה ע"י החטא, ואז נגלה כבוד ה' וניכר אור הגנוז במעשה בראשית...

(פר' פקודי שם)

עד כמה משמעותית היא ההתעלות של הגשמי ע"י המקדש, ניתן להבין מתוך הסברו של השפ"א למדרש בפרשת אמור. על הפס' "שור או כשב... ומיום השמיני והלאה ירצה..." (ויקרא כב, כז) מעיר המדרש: "הה"ד אדם ובהמה תושיע ה'" (ויקרא רבה פר' כז). ומבאר, שמצאנו עניין שווה באדם ובהמה: האדם נימול ביום השמיני, וכן הבהמה - ניתן להקריבה ע"ג המזבח רק מהיום השמיני. הדברים דורשים הסבר: מהו הרעיון המשותף למצוות מילה ולקרבת? מסביר השפ"א על יסוד הכלל הידוע שהמספר שמונה מרמז על מדרגה מעל הטבע (שנברא בשבעה ימים):

כי הנה סדר הבריאה - החי מתבטל אל המדבר, והאדם שהוא 'המדבר' מעלה הכל אל השורש, כמו שאמרו: שכולן נבראו לשמשני, ואני לשמש את קוני (כלומר, ע"י עבודת האדם את בוראו מתעלים כל המסייעים לו בעבודתו)¹. אם כן, הבעל-חי שמתקדש לקרבן על המזבח - נתעלה יותר מדרך הטבע להיות קרבן לה' (היינו, מתקרב ישירות לבורא, לא ע"י התבטלות לאדם), לכן הוא בשמיני, כמו המילה בשמיני - ע"י שהיא מדרגה למעלה מן הטבע, כמ"ש 'מי יעלה לנו השמימה' (היינו, מרומז בראשי תיבות מילה, שע"י קיום מצווה זו ניתנים כוחות האדם להתרומם מעל לטבע, לעלות השמימה, במאבק עם יצרו). ולכן בשחוטיו חוץ כתוב 'דם יחשב... דם שפך' - כשופך דם אדם, לפי שכשנתקדש לקרבן - נתעלה לבחינת אדם, כנ"ל.

(פר' אמור שנה תרנח)

היינו, מי ששחט את הבהמה שהוקדשה לקרבן מחוץ לביהמ"ק, קילקל את המעלה המיוחדת של בהמה זו שעלתה לדרגת אדם.

*

על ידי העבודה בביהמ"ק הושפעה ברכה לעולם. יסוד זה מוזכר כמה פעמים בדברי חז"ל. אחד המאמרים המבליטים עניין זה:

1. ההערות שבסוגריים הן של מחבר המאמר.

...הביאו לפני עומר בפסח - כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות... שתי הלחם
בעצרת - כדי שיתברכו לכם פירות האילן, נסכו לפני מים בחג - כדי שיתברכו
לכם גשמי שנה...

(ראש השנה טז, א)

התעלות העולם לשרשו שבעולמות העליונים היא הגורם להשפעת הברכה עליו, ולא
רק לעם ישראל הייתה מושפעת הברכה באמצעות ביהמ"ק, אלא לעולם כולו:

אמר ריב"ל: אילו היו אומות העולם יודעים מה היה המקדש יפה להם -
קסטרויות (=גדודי צבא) היו מקיפים אותו כדי לשומרו...

(במדבר רבה א, ג)

גם בעניין זה מוסיף השפ"א כהנה וכהנה. על עצם היסוד שהשפעת הברכה לעולם היא
ע"י המקדש, הוא תמה ואומר שגם ללא המקדש צריך הקב"ה לקיים את עולמו
ולהשפיע עליו חיות וברכה? ומסביר זאת ע"פ דברי זקנו בעל "חידושי הרי"מ", על
הפסוק "את קרבני לחמי לאישי ריח ניחוחי תשמרו להקריב..." (במדבר כח, ב):

כי הקב"ה נותן שפע לכל הבריאה, כמאמר 'מחדש בטובו בכל יום מעשה
בראשית'. אבל ע"י עבודת בני ישראל מוסיפים השפעה מהקב"ה, ותוספת זו
מרובה על העיקר. והקב"ה מבקש מבני"ש שישמרו שההשפעה תהיה ע"י ריח
ניחוח ולא ע"י הטבע...

(פר' ויקהל שנה תרלה, ובפר' פנחס)

מלבד האמצעים שהוזכרו במס' ר"ה, כדלעיל, ובנוסף לעבודת הקרבנות, היו במקדש
עבודות נוספות שהשפיעו ברכות בתחומים שונים, כגון:

...כי הג' דברים שהיו בהיכל - מנורה, מזבח הקטורת ושולחן - יתכן שהם היו
להמשיך הג' ברכות - בני, חיי ומזוני לעולם. כי ה"ב לחם היו ממשיכים שפע
מזוני... חיי הוא נרמז במזבח הקטורת, כמ"ש 'ויעמוד בין המתים והחיים'... בחי'
בני - נרמז במנורה...

(פר' אמור שנה תרמז)

כמו כן, במצוות הבאת הביכורים:

מביא ברכה לכל הפירות, כדכתיב 'ושמחת בכל הטוב', שע"י המצוה היו מקבלים
בני הטוב הנשפע להם מהש"ת בשמחה...

(פר' כי תבוא שנה תרמד)

ולא רק השפעה של ברכה בעניינים גשמיים גרמה עבודת המקדש, אלא גם, ואולי בעיקר, השפעה רוחנית של קדושה וטהרה. חז"ל המשילו זאת ל"אור" - "כשם שהשמן מאיר, כך ביהמ"ק מאיר לכל העולם" (שמות רבה פר' תצוה). ומוסיף על כך השפ"א, כי בזה יש גם לעם ישראל חלק - "ולכן נמשלו בני" לזית, כי הם כלים שעל ידיהם יוצא האור מן המקדש לעולם..." (פר' תצוה שנה תרסא). ועוד הוסיף להסביר בעניין זה:

ובהדלקת המנורה האירו כל הנשמות שבישראל, שנקראו 'נרות', כמ"ש 'נר ה' נשמת אדם'... עדות הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל... 'וראו כל עמי הארץ'... שבזמן המקדש האירו נשמות בני' ונתעלו להיות כמלאכי ה'...
(שם תרמד)

כלומר, ע"י שהורגשה עליהם עצמם ההתעלות הרוחנית, שהושפעה מהדלקת המנורה בפרט, ומהשראת השכינה במקדש בכלל, סייעו בני' בהפצת האור בעולם.

*

מלבד השפעת ברכה בגשמיים וברוחניות, היו תוצאות נפלאות נוספות מעובדת קיומה של השראת השכינה במקדש.

חז"ל דורשים מהפס' "יפה נוף משוש כל הארץ" (תהלים מח, ג) - "שלא היה אחד מישראל מיצר כשהיה ביהמ"ק קיים..." (מדרש רבה שמות לו, א).

אך יחד עם השמחה, הושפעה מביהמ"ק גם יראה עצומה, בדרגה עליונה. המדרש (רבה פר' אמור) מציין את היראה שנתיירא אהרן הכהן. השפ"א מבאר שיראה זו הייתה נחלת כל הכהנים, והושפעה על עם ישראל כולו:

...וכהן עובד ה' במקדש חל עליו מורא שמיים כמלאך משרת... ועיקר היראה ממלכות שמים היה בביהמ"ק, וגם בני' קבלו יראה זו ג' פעמים בשנה, כדכתיב 'ראה כל זכורך' (אותיות יראה), ועל זה אנו מבקשים - 'ושם נעבדך ביראה'... ומהאי טעמא נקראה עיר הקודש ירושלים - על היראה והשלמות שנמצא בה...
(פר' אמור שנה תרנב)

סוג נוסף של השפעת ביהמ"ק על הבאים בשעריו, ניתן להבין מדברי השפ"א בעניין מצוות ביכורים:

...ובאמת כשבא איש ישראל לביהמ"ק נפתח פיו בתהילת ה', כמ"ש 'וענית ואמרת', עניה - הוא אל מה שמתעורר מן השמים בבואו לפני ה'...
(פר' כי תבוא שנה תרנג)

כלומר, השפ"א מסביר את לשון "וענית" באופן שונה מפירושה הרגיל. בדרך כלל, "לענות" זוהי תגובה לפנייה שקדמה לה, ואילו כאן, במצוות ביכורים, לא נאמר שפותחים בשאלה לאדם עליה הוא צריך לענות, אלא אמירת "וענית" אצלנו, פירושה **תגובה להתעוררות שמקורה מהשראת השכינה שבמקדש**. כלומר, כתוצאה מהתעוררות זו אומר היהודי את פרשת "ארמי אובד אבי" בהתרגשות עצומה!

מושג כלשהו על עוצמת ההשפעה של קדושת המקדש ניתן לקבל מהסברו של השפ"א על דברי חז"ל במדרש תנחומא (פר' כי תבוא): "צפה משה... וביכורים עתידים לפסק - עמד והתקין להם לישראל שיהו מתפללין שלש פעמים בכל ביום...". מסביר השפ"א את הקשר שבין תפילות למצוות ביכורים:

כי כשהיה ביהמ"ק קיים, כשעלה איש ישראל לפני ה' בעזרה - נתבטל לגמרי ונדבק אל השורש... שע"י הביכורים, שמסרו הראשית לה' - באו להכנעה האמיתית, מה שעתה, צריכין ליגע בהרבה יגיעות בשר ג' פעמים ביום - נשתחוהו, נכרעה, נברכה, וכולי האי ואולי נזכה להכנעה אמיתית...
(פר' כי תבוא שנים תרמב, תרנה)

*

השפ"א מדגיש, שהשפעה זו על נפש האדם בביהמ"ק לא רק שגורמת להתעוררות, התרוממות וכד', אלא גם "למהפך" מהותי בנפש, כשם שקרה בזמן קריעת ים סוף, כאשר הגיעו למדרגת נבואה. והסיבה לכך:

ומה הטבע נשתנה בעבור בני" - מכש"כ שנסתנו המה בנפשותם. ובאמת מעין זה היה תמיד בביהמ"ק, כשעלו בני" לראות פני ה'... שהיה המקום מיוחד לניסים... עומדין צפופין - שנתעלו ממש ויצאו מהתלבשות הגופים...
(פסח שנה תרמו)

דוגמא מאלפת על עוצמתו של "מהפך נפשי" זה ניתן למצוא בדברי חז"ל, ע"פ הסבר שנמסר בשמו של הרב כהנמן זצ"ל, כדלהלן:

בבראשית רבה (סה, כב) דורשים חז"ל את הפס' "וירח את ריח בגדיו..." (בראשית כז כז) במשמעות 'בוגדיו', שאף רשעי ישראל יש בהם ריח טוב ומסוגלים לחזור למוטב ולהגיע למדרגות גבוהות. מובאות שתי דוגמאות לכך - יוסף משיתא ויקום איש צרודות. יוסף משיתא היה בוגד בעמו ומשתף פעולה עם האויב הרומי, וכאות הוקרה על שירותו 'כבדוהו' הרומאים להיכנס ראשון לביהמ"ק ולקחת לעצמו איזה חפץ שיבחר. הוא נכנס, ובחר ליטול לעצמו את מנורת הזהב. אמרו לו הרומיים: "כלי זה מכובד מדי לאדם פשוט, יש להביאו למלך, היכנס שוב להיכל ובחר לך כלי אחר". והנה, יוסף הבוגד, מסרב להיכנס להיכל. ניסו לפתותו בהצעות תשלום, אך הוא מסרב. עד אשר התחילו ליסרו, ובסופו של דבר הרגוהו בייסורים קשים, ניסרו את גופו כבול עץ, והוא היה מצווח ואומר: "אוי לי שהכעסתי את בוראי" עד שיצאה נשמתו. אכן, מהפך קיצוני עצום ברגע אחד, ממצב של רשע ובוגד לדרגה של מסירות נפש כדוגמת ר' עקיבא! אך אין בסיפור כל הסבר לתופעה מופלאה זו ומה גרם למהפך².

אמר על כך הרב כהנמן זצ"ל: **הכניסה שלו להיכל**, היא זו שגרמה לו התעוררות שכזו והתעלות לדרגה של מסירות נפש בפועל. אם קדושת המקום השפעתה עצומה כל כך על רשע שנכנס במטרת זדון, כל שכן מי שנכנס כשגופו וליבו מטהרים כראוי!

*

אם כה אדירה הייתה השפעת ביהמ"ק בשעתו, מסתבר שגם לאחר שנחרב נשאר ממנה זכר לדורות. השפ"א אכן מרבה להדגיש זאת, ואף מורה מה יש לעשות כדי לזכות גם בימינו בהארה מאותה קדושה עליונה ששרתה בביהמ"ק. להלן כמה מובאות מדבריו בעניין זה.

בעניין שמחת בית השואבה, מזכיר השפ"א את דברי חז"ל (שהובאו לעיל) על השפעת השמחה מביהמ"ק לכל המקומות ("משוש כל הארץ"), ומוסיף:

וכמו שמקום זה נתן שמחה לכל המקומות, כמו כן בזמן, הזמן שהיה המקדש קיים נתן שמחה לכל הזמנים, לפניו ולאחריו, וכל מה שנמצא שמחה בעולם - הוא התנוצצות מבית המקדש. וחג הזה (סוכות) נקרא 'זמן שמחתנו', שעי"י הסוכה מתגלה הארה משמחת המקדש...

(סוכות שנה תרמז)

2. בסיפור השני, על יקום איש צרודות, הוזכר שדברי דודו, ר' יוסי בן יעזר, "נכנסו בליבו כארס של עכנאי", אך בסיפור הראשון לא מוזכרת כל סיבה.

ובמקום נוסף מביא השפ"א את דברי זקנו, "החידושי הר"מ", שערך השוואה בין מצוות התרומה להקמת המשכן, לבין הפרשת תרומה מפירות האדמה (כמתנות כהונה). כשם שע"י הפרשת התרומה, שנקראת גם כן "ראשית" -

חל שם שמים וקדושה על כל הנשאר, וכמו כן... במשכן, וע"י תרומה זו יחול שם שמים על כל הנשאר... לרבות קדושת המשכן לכל המעשים. וכמו כן העניין לדורות... וע"י שראשית של בני נתעלו בנדיבות לבם והמשיכו השכינה ביניהם - נשאר קדושה זו גם לדורות, שיוכלו להמשיך השראת השכינה במעשה ידיהם... ע"י הראשית במשכן ומקדש, כנ"ל...

(פר' תרומה שנה תרמ)

אחד האמצעים לזכות להארה מקדושת המקדש בזמננו הוא:

ע"י השתוקקות לעבודת המקדש - מתעוררין אותן ההארות, (והסיבה לכך היא) שהרי גם אז (בזמן העבודה במקדש) היו ישראל במעמדן, שלא עשו כלום, רק שהיו מתדבקין באהבה ורצון בעבודת הכהנים והלויים, ובזה יש לנו חלק גם עתה... וזה נתקן גם בתפילה (היינו, בכך מובן שהתפילה במקום קרבן, כי ע"י התפילה אפשר להגיע להשתוקקות לקרבת אלוקים)... ויתכן לומר מ"ש 'מאת כל איש אשר ידבנו לבו' - כי המשכן נעשה ע"י הנדיבות שנמצא בבני בכל הדורות, כי הקב"ה הוא בוחן כליות... עד שלא נוצרה מחשבה שבאדם - הקב"ה רואה ומצרפה למעשה, לכן נשאר הארה ממשכן ומקדש לכל הדורות... (וזאת - ע"י התעוררות 'הנדיבות' כראוי).

(פר' תרומה שנה תרמט)

אותה השתוקקות לביהמ"ק שבאמצעותה "יכולין להתדבק בהארת ביהמ"ק", יכולה לבוא לידי ביטוי גם כאשר מתאבלים כראוי על חורבן ביהמ"ק:

ובזמן המקדש - השמחה הייתה בשלמות, ועתה זוכין אל השמחה ע"י האבילות של ביהמ"ק, כמ"ש 'שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה', ואמרו חז"ל - 'המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמת ירושלים', והגם דהפירוש הוא על העתיד, מ"מ גם זה אמת, שע"י התאבלות זוכה להרגיש שמחה מירושלים...

(פר' כי תבוא שנה תרנג)

יתר על כן, לא רק שע"י השתוקקות אפשר לזכות להארה כלשהי ולשמחה מביהמ"ק, אלא -

...שבכל עת שיהיה לבנ"י נדבת הלב - בזה יכולים להתרומם ולבנות מקדש ה',
 כאשר היה אח"כ בבנין ביהמ"ק, שהתנדבו בשמחה בזמן דוד המע"ה, וכמו כן
 בבית שני בנדבת השרים בעזרא, וכמו כן יש לקוות להש"י בגאולה העתידה,
 כשיהיה תשוקה בלבות בנ"י אליו ית'... וזה עצמו הרמז 'וכן תעשו', כי לעולם
 כפי הרצון והנדיבות שיהיה להם יכלו לעשות לי מקדש וכו', רק שצריך להיות
 בכלות הנפש, כמו שמצינו בדוד 'אם אתן שנת לעיני... עד אמצא מקום לה',
 וזכה לזה...

(פר' תרומה שנים תרמ-מב)

לכן חשוב העיון במשמעותו וחשיבותו של ביהמ"ק, כדי שנבין יותר ויותר מה חסרים
 אנו בהעדרו ונגביר את ההשתוקקות לבניינו, ובעז"ה גם נזכה לכך במהרה בימינו אמן.

